

ЛАСІНСЬКА Т. А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МОВНА КОМПЕТЕНЦІЯ ПЕРЕКЛАДАЧА ТА ПЕРЕКЛАД ТВОРІВ, ЩО МІСТЯТЬ АРХАЇЧНУ ЛЕКСИКУ

У статті розглядаються проблеми перекладу архаїчних елементів сучасних та віддалених у часі текстів. Автор аналізує основні типи рішень з вибору загальних стратегій перекладу архаїчних елементів і пояснює можливі результати та підстави особистого вибору перекладача.

Ключові слова: архаїчні слова, обсолітизовані слова, перекладацька компетенція, рівень версифікації.

В статье рассматриваются проблемы перевода архаических элементов современных и отдаленных во времени текстов. Автор анализирует основные типы решений по выбору общих стратегий перевода архаических элементов и объясняет возможные результаты и основания личного выбора переводчика.

Ключевые слова: архаические слова, обсолитизованные слова, переводческая компетенция, уровень версификации.

The article rises up the problem of translating contemporary texts and those remote in time, containing archaic elements. The author analyses main types of decisions on choosing general tendency for translation archaic elements and explains some of their reasons as a result of author – translator interaction.

Key words: archaic words, obsolete words, translator's competency, level of versification.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю нових підходів до перекладу художніх творів що містять архаїчні елементи.

Новизна статті виявляється у аналізованні різних підходів до вибору перекладацьких стратегій при перекладі архаїзованих елементів та поясненні підходів до вибору перекладацької тактики.

Метою статті є дослідження впливу взаємодії творчих мовних тенденцій автора та перекладача на перекладацьке рішення щодо стратегії перекладу архаїзованих елементів твору.

Відтворення текстів, що містять архаїчні елементи є прерогативою художнього перекладу. На фоні сучасної лексики, архаїзми кількісно менша група, але різнопланова за сферою вживання. Перекладачі мають справу з лексикою рідкісного вживання, працюючи над творами різних жанрів та стилів, та вимушені вирішувати завдання, пов'язані з різноманітними проявами її властивостей.

Кожен наступний рік віддаляє нас від реальності часу в якому виникла та існує така лексика, швидко – через культурні зміни та повільніше через зміни у мові, з кожним роком виникають нові

передумови та процеси, що генерують появу архаїчної лексики, відтак створюючи труднощі при їх розумінні та перекладі.

При перекладі доводиться зважати на те, що різновиди темпоральної лексики є маркерами відліку часу, які визначають хронологічну семантику тексту, а також враховувати, що така лексика є засобом контрасту, відтак джерелом яскравих стилістичних засобів, носієм інформації, в тому числі і про літературні здобутки сучасників. Темпоральна лексика є важливим об'єктом, що не може обходитися без перекладу сучасною мовою того ж народу чи мовою іноземною їм.

Практично, при перекладі постають завдання **відтворити своєрідність мови** оригіналу та відмінність її **змістовного наповнення** (віднайти такі слова, які передавали б без еквівалентні одиниці мовлення) не порушивши при цьому цілісність твору та **зробити його читабельним** для сучасного не підготовленого чи підготовленого читача. При перекладі українською **зберегти відчуття дистанції часу**, яка виражена у контрастності до мови сучасної і контрастності, яку відчуває носій мови.

Завдання перекладу архаїчної лексики зумовлюють труднощі їх реалізації в перекладному тексті. Зрозуміло, що елементи іншомовної національної культури та культурно-національні елементи іншого, віддаленого часу незнайомі та незрозумілі носієві іншої мови чи іншої епохи, тому текст треба адаптувати, для того щоб його розумів читач перекладу [1:391].

Проблему національно-культурної та хронологічної адаптації художнього тексту при перекладі теоретики та практики перекладу розглядають в різних аспектах. Шляхи пошуку рішення вкладаються в три наступних підходи: автор може повністю **осучаснити** його, неначе він написаний повністю сучасною мовою у сучасну епоху [1:40]. Ще одним поширеним підходом до перекладу архаїзованих елементів є використання такої форми мови перекладу, яка є **сучасною по відношенню до лексики мови – джерела** [1:404].

Найбільш поміркованим є підхід багатьох перекладознавців при якому слід створити переклад лише трохи архаїзованим, так, щоб читач відчував віддаленість тексту від сучасного періоду, але це не відволікало б від основного змісту і не заважало сприймати сюжетну та емоційну лінію твору [1:404–405; 2].

Деякі фахівці рекомендують архаїзувати текст не за рахунок лексики, а за рахунок синтаксису задля того, щоб уникати надання

надмірної кількості елементів, що містять національний колорит [1:405].

“Що ж стосується різних стилістичних тенденцій і принципів, що застосовуються при перекладі віддалених у часі творів, то, як показує матеріал, це можуть бути 1) використання архаїзуючих засобів мови – художньо вмотивоване чи невмотивоване; 2) модернізація – надання тексту чи окремим його фрагментам сучасного забарвлення, вмотивоване чи невмотивоване; 3) нейтралізація історичного колориту, послаблення пов’язаних з ним рис, вмотивоване тим, що оригінал був сучасним своїй епосі, і, нарешті, 4) таке чи інше сполучення цих тенденцій” [2:397].

“Принцип, який здійснювався в кращих вітчизняних перекладах літератури минулого – це відтворення не реального віку мовних засобів, що використовуються автором, а їх стилістичної ролі” [2:391].

“Згідно теорії А. Д. Швейцера, при виборі та реалізації своєї перекладацької стратегії перекладач бере до уваги цілий ряд факторів. До них відносяться: мовні норми, норма перекладу, літературна традиція, національний колорит, дистанція часу, первинна комунікативна ситуація, вторинна комунікативна ситуація. Ці фактори є важливими для художнього перекладу. Слід також відмітити, що існують **внутрішні** причини вибору та реалізації стратегії, до яких, ймовірно, можна віднести тип мислення перекладача, фактор особистого відношення до тексту, метод перекладу, якому надає перевагу перекладач, досвідченість та обдарованість перекладача [1:309].

Саме перекладач має вирішувати яка еквівалентно відтворена архаїчна лексика була б максимально конструктивною у його виконанні в перекладеному творі, а яка б заважала, тобто він її не хотів би або не зміг би передати. Одну й ту ж саму лексичну одиницю оригіналу, чи групу лексики (наприклад – архаїзми – поетизми) перекладач може у перекладі архаїзувати, осучаснити, зовсім уникнути, залишаючи за собою право на **суб’єктивність вибору** один автор може бути майстром більш модерного стилю стиль, – інший надає перевагу класичному.

Принцип суб’єктивності проектується також на питання внутрішньої взаємодії творчості автора та перекладача при перекладі архаїчної та архаїзованої лексики з точки зору наслідування авторських традицій чи відступу від його стилю. І виражається у тенденції

застосувати охоронний принцип перекладу арх лексик чи відступити від нього.

Виникає суміжне питання: якщо перекладач уподібнюється автору чи виграє від цього переклад, чи буде він ефективнішим ніж переклад, що відрізняється авторською оригінальністю? Чи існують випадки, коли переклад набуває ефективної форми саме завдяки відступу якнайдалі від авторського стилю? І що може служити критерієм міри до якої автор може уподібнювати переклад твору з архаїчними елементами оригіналу чи відступати від нього скасовуючи риси архаїзації так, щоб він був якнайбільш вдалим?

Теоретики перекладу вдаються до запитань: “Де та межа, до якої співавторство йде на користь автору, а після якої воно “підрівнює” особистість автора під особистість перекладача?” [1:409].

Серед фахівців перекладу існує думка, що “зіткнення двох творчих особистостей – це або співробітництво, або конфлікт” [1:409].

Чи можна вважати самотність перекладача конфліктом при перекладі архаїчних, темпоральних елементів і чи завжди наслідування авторської естетики відображається позитивним результатом у перекладі?

Теоретики перекладу приходять ось до якого висновку:

“відтворення в перекладі образу автора у всій його індивідуальності можливе лише в тому випадку, якщо перекладач являє собою творчу особистість з багатим особистим досвідом та високим ступенем адаптивності та якщо свій переклад він створює на основі щонайглибшого проникнення в систему світоглядних, етичних, естетичних поглядів та художнього методу автора” [1:411].

Тобто, відповідь криється у перекладацькій компетенції, майстерності перекладача. Дослідивши глибше цю проблему можна знайти відповіді на багато запитань. Перш за все потрібно визначити, що **складає мовну компетенцію перекладача**. До фахових якостей відносять: рівень варіативності мови автора, творчий досвід, сила творчого підходу (або рівень креативності), розмаїття словникового запасу (для лексичного рівня), рівень культурних знань, що є результатом соціального, освітнього оточення перекладача (наприклад, прогресивність поглядів), енциклопедичність знань (рівень володіння мовою оригіналу, знання історії, історії мови), фаховість володіння мовою перекладу.

Припустимо наступні ситуації взаємодії особистості автора та перекладача, при перекладі твору з темпоральним компонентом, що включає всі вище наведені фактори в цілому:

1. Мовна компетенція перекладача рівноцінна майстерності автора та відповідає рівню художньої цінності твору-оригіналу.

2. Мовна компетенція та художня цінність твору-оригіналу вагоміша у порівнянні до мовної компетенції автора. Яскравим прикладом може бути така творча взаємодія: великий Шекспір – невідомий автор перекладач, не фахівець з його творчості. Контрастність взаємодії могла б бути виражена не так чітко і подається для більш зрозумілого сприйняття.

3. Мовна компетенція перекладача виграє у порівнянні з манерою автора вживати занадто велику кількість архаїзованої лексики, не завжди доречної та не зрозумілої для сучасників, що обтяжує мову навіть оригіналу, надає монотонності твору та виявляє інші не конструктивні тенденції або ж просто програє у художній цінності тієї ж ідеї переданої іншими інструментами стилю іншим автором, перекладачем.

Можна припустити, що при перекладі високохудожніх творів, загальноновизнаних класиків, перекладач будь-якого рівня підготовки в ідеалі повинен спрямувати свою перекладацьку стратегію так, щоб дотриматися охоронного принципу. *У такому випадку автор наслідує переклад якомога ближче, наскільки це дозволяють мовні засоби. Результатом є архаїзація тексту, наскільки це можливо (наскільки дозволяють засоби мови та інші фактори), а перекладач виявляє свої адаптивні якості.*

Приходимо до висновку, що коли перекладач виявляє рівень майстерності, компетенції продуктивніший, ніж авторський (що є також результатом середовища в якому існує майстер) характерним результатом взаємодії творчих особистостей має бути більш вільний прояв рис перекладацької особистості що відобразиться як тенденція до осучаснення, модернізації. *Перекладач може також часто застосовувати нівелювання, вилучення та інші прийоми на перевагу власному стилю. Поясненням тому, що в такому разі ефективнішим прийомом буде модернізація є те, що це привнесе у твір нові сучасні тенденції, зробить твір більш прийнятним для читача та усуне зайву або незрозумілу інформацію. Твір набуде нового звучання, його художня цінність зросте.*

При дослідженні такого підходу до перекладу творів з архаїчними елементами гостро постає питання оцінки твору. Факторами оцінки вихідного та перекладного твору можуть бути: когнітивна цінність твору та перекладу, самобутність мови твору та перекладу, ступінь експресивності творчості автора та перекладача, рівень версифікації мови перекладача та автора, рівень самобутності стилю, а також результати опитування читачів, щодо естетичності перекладів та оригіналів.

Так, наприклад, перекладач має прагнути до архаїзації коли це збагачує мову, та виявляється естетично кращим прийомом у його виконанні. Модернізація також дає поштовх до розвитку мови, літератури, перекладу, більшого творчого вираження самобутності перекладача-автора.

При перекладі високохудожніх творів авторів віддалених у часі більш вдалим можна вважати переклади що мають архаїзуючі тенденції. Тому саме в таких випадках вибір має бути на користь архаїзації. Пояснити це можна тим, що у такому випадку будуть ефективніше передаватися функції архаїзмів, будуть ретельніше вибрані і краще застосовані мовні засоби архаїзації мови перекладу, зрозумілішим буде відтворення духу епохи та національного колориту.

При взаємодії третього зразку – ефективнішою буде модернізація (як спосіб перекладу та як тенденція), оскільки у такому випадку будуть усунені не конструктивні функції архаїзмів та можуть бути привнесені нові сучасні тенденції та прогресивні перекладацькі прийоми, твір набуде нового звучання, Це шанс для маловідомого забутого сучасниками твору зазвучати по новому, художня цінність такого твору зростає.

Автору залишається простежити якими перекладацькими трансформаціями реалізується архаїзація, нівелювання, модернізація при перекладі і реалізувати свій задум, спрямувати свої творчі зусилля в обраному векторі, руслі. Тоді лише закони мови, функції архаїзмів визначатимуть якою мірою досягатиметься архаїзація чи модернізація. Тобто наскільки можливо реалізувати задумане.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сдобников В. В. Теория перевода / В. В. Сдобников, О. В. Петрова. – М. : Восток–Запад, 2007. – 448 с.
2. Федоров А. В. Основы общей теории перевода / Андрей Венедиктович Федоров. – СПб. : Издат. дом “Филология три”, 2002. – 416 с.
3. Виноградов В. С. Перевод. Романские языки / Венедикт Степанович Виноградов. – М. : КДУ, 2007. – 238 с.